

van meg: a kis Matej rajzolgatja, csak úgy magának, a lakásukat az első rész végén (T94).

Az író, költő, a művész műhelyébe való bepillantás mindig érdekes-, néha fontos adalékokkal szolgálhat ahhoz, hogy alaposabban megismerhessük az alkotó munkamódszerét, felfedezhessünk a kész műben olyan mozzanatokat, amik egyébként nem tűntek volna a szemünkbe. Talán ezzel a rövid összehasonlító elemzéssel is sikerült rávilágítani arra, hogy a mű koncepciójában milyen fontos szerepet játszhatnak a nevek, a névadás, a névválasztás – s ez is kedvet ébreszthet az irodalmi onomasztika meglehetősen elhanyagolt kutatási területéhez.

FARKAS EDIT

Nevek és arcok Tamási Áron színjátékaiban

A nevekkal való „viaskodás” már születése napján elkezdődött: apja önkényesen, saját döntése alapján Tamási János néven jegyeztette be a farkaslaki anyakönyvbe. Vezetéknévének *i*-je későbbi, önkényes hozzátoldás, az Áron nevet pedig a keresztelőjén kapta, mivel édesanyja babonásan félt a Jánostól, mondván: e név viselői a családban valamennyien korán meghaltak. Talán ez is lehet egyik magyarázata annak, hogy később sokat foglalkoztatták a nevek, mindig egyik fő gondja volt, hogy jól hangzó, és jellegzetes nevet adjon hőseinek (TAXNER-TÓTH 1973:9).

Első színdarabját (ahogy ő nevezi: székely népi játék) 1924-ben a kolozsvári Magyar Színház pályázati felhívására írja meg – Amerikában. Az *Ősvigasztalás* című „székely tragédiát” kései önéletírásában, a *Vadrózsa ágában* (1966) ifjúkori, elhamarkodott vállalkozásnak nevezi, s mint elkallódott, „komor és darabos vázlatra” emlékszik vissza, amikor első színházi kísérleteiről vall, s az *Énekes madártól* számítja eltökélt, makacs drámaírói pályafutását (Z. SZALAI–ABLONCZY 1987/I:528–536). Ez utóbbi darabot ismeri leginkább a nagyközönség, erről írták a legtöbb kritikát, elismerőt és elmarasztalót egyaránt. Lehet, hogy ez a közönségnek leginkább tetsző székely népi játék, de nem szabad elfeledkeznünk a többi nagyról sem; a remek „játékok” közé tartozik a *Tündöklő Jeromos*, *Vitéz lélek*, *Csalóka szivárvány*, *Hullámzó vőlegény*, *Ördögölő Józsiás*, *Boldog nyárfalevél* – hogy csak a legfontosabbakat említsük. Kezdetben többnyire a technikai gyengeségekért marasztalták el a drámaíró Tamásit. Egyes műveit laza szerkezetűnek, megbicsakló cselekményűnek vélték a kortárs kritikusok, de az ő képzeletét nem a közeli vagy távoli divatos példák irányították, s nemcsak a cselekményt, de drámai alakjait is másképpen formálta meg, mint ahogy a színházi néző évtizedeken át megszokta. Tamási drámái kétségtelenül más megközelítést igényelnek, mint ahogy a dramaturgia klasszikus szabályainak ismeretéből következnek.

Fantáziáját az az ősi hagyományokon nyugvó hit- és hiedelemvilág mozgatta meg, amely magában rejtje az ember megújulási képességeit is – a pusztító viharok, háborús csapások után. A néphit nem ismeri a végleges bukást, a romlásból is a reménykeltő jeleket véli kiolvasni. A székely népballadák világában jártas író számára ezért kínálkozik megoldási formaként a népi játék, amely a folklórt (ösköltészetet, mesét) a mitológiával egyesíti – a csodálatos emberi természet megnyilvánulásaként (Z. SZALAI 1991:91–92).

A népi játékok mellett más színpadi darabok is születtek, ám mindegyikük közös eleme a játék: Tamási írt komoly játékot (*Vitéz lélek*), drámai színjátékot (*Csalóka szivárvány*), mesejátékot (*Búbos vitéz, Szüntelen király, Ördögölő Józsiás*), bábjátékot (*Szegény ördög*) stb. A szereplőkről nem mindig mondható el, hogy remekbe szabott figurák lennének (TAMÁS 1997:151–157), de nevük szinte minden esetben kitűnően jellemzi őket. Tamási szereplői, mint a regény- és novellahősök döntő többsége, a szülőhely vonásait hordozza magán. A népi játékokban mindig jellegzetesen falusi család- és keresztneveket találunk, kivéve persze a városi szereplőket, akik jellemüknek/életvitelüknek megfelelő nevet kaptak. *Csorja Ádám, Botár Márton, Balla Péter, Czintos Bálint, Bodrogi Antal* nevei a többi szereplőhöz képest „súlyosak”, annál is inkább, mert kevés szereplő használhatja a teljes nevét, legtöbbször csak keresztnévükkel vannak jelölve a színdarabokban.

KOVALOVSZKY MIKLÓS osztályozása alapján (KOVALOVSZKY 1934:36–48) az irodalmi névadásnak számos típusát különböztetjük meg; Tamási színpadi szereplőit is ez alapján próbálom meg osztályozni.

1. Rövidebb elbeszélésekben, karcolatokban gyakran előfordul, hogy az író nem ad nevet a szereplőknek, a történet alakjai a férfi, az orvos, a katona stb. Ebbe a csoportba sorolhatók a színpadi művek „statisztái”, akik csak rövid ideig, pár mondat erejéig jelennek meg, vagy teljesen a háttérben maradnak, ám teljes értékű részei a darabnak. Ilyen szereplők: *falusi bíró, három legényke, törvénybírak, ügyész, védő, csendőrök, trottyos szolga, vén székely, klarinétos, nép, egy hang* (Ösvigasztalás); *legényke, két leányka, katolikus pap, uzsorás örmény, istentelen suszter, biztosítási ügynök, faügynök, magyar képviselő, tudós, népies író, koldus* (Néppártiak); *pap, papné, rokkant, asszony, egyházi, kurátor, presbitérium* (Görgeteg); *dobos, cigány, egy hang, másik hang* (Tündöklő Jeromos). Előfordul, hogy a cigánynak van neve (*Fintor* – Bor és víz), ám ugyancsak névtelenek a Búbos Vitéz mesejátékban szereplő állatok: *medve, róka, mókus, őzbak, őzsuta, nyúl*.

2. A második csoportba tartoznak a beszélő nevek, amelyek egyértelműen, testi vagy lelki tulajdonságaik alapján jellemzik viselőjüket. Ez a névadás megfelel a ragadványneveknek, a tulajdonos egy fontos tulajdonságára utal, és ezt a karikatúrához hasonlóan felnagyítja, eltorzítja, ezért komikus hatást kelt, tehát inkább a komédiákban fordul elő. Tamásinál viszonylag kevés ilyen nevet találunk, és azok is leginkább a mesejátékokban fordulnak elő:

a.) Társadalmi állapotról utal: *Módus Beke* (gazdag ember, Szegény ördög);

- b.) Foglalkozásra utal: *Vikáros* (doktor, Hegyi patak), *Fanfarus* (hopmester, Ördögölő Józsiás), *Gumics* (sofőr, Hullámozó vőlegény);
- c.) Belső tulajdonságra utal: *Szódara* (kántor, Szüntelen király), *Fecske* (postás, Kossuth nevében).

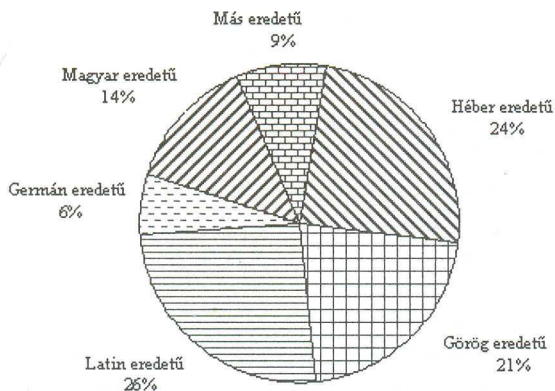
3. A név gyakran nem a jelentésével, hanem a hangulatával jellemez, úgy, hogy az egész névközösségben azonos asszociációkat ébreszt (KÁLMÁN 1996:108). Ebbe a csoportba sorolható a legtöbb színpadi szereplő neve; Tamási gondosan ügyelt, hogy alakjai a kornak és környezetnek egyaránt megfeleljenek. A népi játékokban előforduló családnevek mind hitelesek, akár Farkaslakán vagy más székel faluban is találkozhatnánk velük. *Csorja (Ádám)*, *Kispál (Jula)*, *Gálfi Bence* (Ősvigasztalás), *Bajna (Gábor)* (Tündöklő Jeromos), *Balla (Péter)* (Vitéz lélek), *Czintos (Bálint)* (Csalóka szivárvány), *Bodrogi (Antal)* (Hullámozó vőlegény), *Vizi (János)*, *Füst (Gergely)*, *Baja (Gyula)* (Bor és víz) nemcsak viselkedésükkel, hanem nevükkel is az igazi székel világot mutatják be a nézőknek. Előfordul, hogy a családneveknek gúnynévszerű hangzása van, de ez csupán pár alkalommal, és természetesen nem véletlenül fordul elő: *Bakk (Lukács)*, *Préda (Máté)* (Énekes madár), *Tündöklő (Jeromos)*, *Sáska (Mihály)* (Tündöklő Jeromos). A színpadon olyan embereknek kell megjelenni, akik az általuk képviselt világ, eszmék hiteles megtestesítői. A nehéz székel sorsot, a vagyonát elvesztő gazda reményvesztettségét, a falura született művészlelkű fazekas vergődését egyaránt felvillantják a darabok, a szereplők ajkáról pedig székel nyelvjárásban hangzanak el a néha gúnyoros-ironikus mondatok.

„A Székel földön játszó cselekményekben a táj hangulatához tartoznak az őszövétségi nevek, mint Ábel, Áron, Mózes, Dávid, Rebeka, Eszter, Sára” – írja KÁLMÁN BÉLA (KÁLMÁN 1996:109), és ezek a keresztnévek fordulnak elő döntő többséggel a Tamási színjátékokban is. *Csorja Ádám* nemcsak székel ősgyökér, de cselekedeteivel a bibliai Ádámmra emlékeztet; az Énekes madár egyik párja, *Gondos Eszter* és *Bakk Lukács* nevükben az Őszövétség lapjairól léptek elénk, míg *Gondos Magdolna* az Újszövétség neveinek egyikét viseli. A másik pár, *Gondos Regina* és *Préda Máté* tagjai közül a férfiú szintén az Újszövétségből kölcsönözte nevét, párja azonban jócskán meghazudtolja nevét: királynői méltóságnak nyoma sincs nála, a falusi parasztleányok tenyeres-talpassága csendül ki minden szavából. A színjátékokban eredet szerint a keresztnévek több csoportba sorolhatók:

- a.) héber eredetű nevek: *Ádám, Gábor, János, Eszter, Magdolna, Máté, Mihály, Lázár, Sári, Anna, Panna, Dávid, Jób, János, Erzse, Samu, Zsuzsánna*;
- b.) görög eredetű nevek: *Ambrus, Trézsi, Teréz, Jeromos, Ágnes, Elek, Péter, Kristóf, Gergely, Döme, Fülöp, Gellért*;
- c.) latin eredetű nevek: *Julianna, Jula, Márton, Bence, Regina, Lukács, Bálint, Marci, Rózáli, Antal, Piroska, Róza, Pál, Ciprián, Kláris*;
- d.) germán eredetű nevek: *Emma, Vilma, Ottó, Berta*;
- e.) magyar eredetű nevek: *Ibolyka, Juliska, Gyula, Boróka, Nándor, Jolán, Kálmán, Etelka*;

- f.) török eredetű nevek: *Aba, Ákos*;
- g.) arameus eredetű nevek: *Birtalan, Márta*;
- h.) olasz - spanyol eredetű név: *Bella*;
- i.) perzsa eredetű név: *Gáspár*.

Az író által alkotott nevek, valamint a mesejátékok szereplőinek nevei kimaradtak a felsorolásból, hiszen eredetüket nehéz lenne megfejtetni, ám legtöbbször az írói fantázia szülte őket. A fenti nevek megoszlásának szemléltetésére szolgál a mellékelt diagram. Amint a felsorolásból is látszik, Tamási a jellemeknek megfelelően használja különböző nevek becéző formáját, sikeresen adja vissza a falusi hangulatot, eleveníti meg az embereket. Még a csendőr neve is belesimul a falusi környezetbe, *Gálfi Bence* (Ösvigasztalás) éppúgy lehetne falusi gazda, mint *Kósa János* (Hullámzó vőlegény). *Erzse, Panna, Jula, Trézsi, Juliska, Bella, Lina, Rózáli, Kláris* — szinte minden női névnek a becéző formáját használja az író, ám

nem a megszokott, mindenki által ismert formákról van itt szó, hanem a falura jellemző névadási szokásról: a nehéz körülmények között is megmarad a kedveség, az asszonyt a férj általában valamilyen kedveskedő formával szólítja meg. Más környezetben ezek a megszólítások minden bizonnyal parasztosnak, sőt, akár lekicsinylőnek is hangozhatnak (pl. városi környezetben), de a Tamási világában minden a legnagyobb rendben van. A férfiak nevei között előfordulnak olyanok, amelyek csak nagyon kis valószínűséggel fordulhattak elő a székely világban. *Jeromos, Jób* csak a színpad kedvéért vannak jelen, bibliai nevük beillik a katolikus író névrendszerébe.

Tamási neveinek hangulata egyértelműen idézi fel a székely embert, a falut, ahol életük lejátsszódik, annak minden örömeivel és bánatával együtt. A mély hangrendű családnevek (*Csorja, Gondos, Balla, Bor*) mintha a székely bánatát, a földdel (=élet!) való küzdelmét sóhajtanák; a komor hangulatot csak részben oldja a játékos nyelvhasználat. A nevek, jelentésüket vagy más asszociációs tényezőket figyelmen kívül hagyva, mindenekelőtt kellemes vagy kellemetlen hatást tesznek ránk esztétikailag, esetleg közömbösnek érezzük őket. Ez a név zeneiségétől,

hangzósságától és a hanglejtéstől függ (KOVALOVSKY 1934:45); a név által keltett kellemes vagy kellemetlen hatás természetesen átsugárzik a jelölt személyre is, s könnyen hajlandók vagyunk őt ennek alapján rokon- vagy ellenszenvesnek érezni.

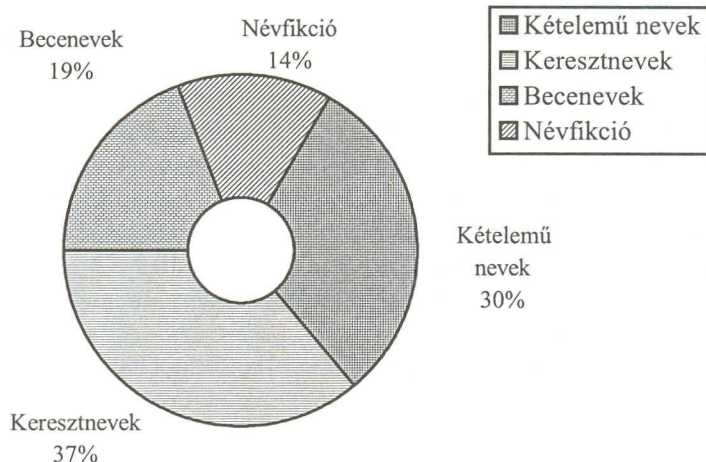
A színjátékok szereplőinek nevei és a szerző leírásai mintegy élénk varázsolják a különböző alakokat. Aki műsorfüzettel a kezében követi az előadást, megbabonázva figyelheti, hogy mennyire egymásra talál a név és gazdája. *Csorja Ádám* az Ősvigasztalás című színmű főszereplője *csak* nevével nem árulja el, hogy az ősi pogány népszokások hű követője áll a törvény előtt; a neve mögött, szerzői utasításként azonban még az is ott áll, hogy *székely ősgyökér*. A név és a rövid, tömör jellemzés az elhangzó mondatokkal együtt hat: a néző nem kételkedhet *Csorja Ádám* igazában.

Névstiliztikai szempontból vizsgálva a szereplők neveit nem elég csak a név hangalakját figyelembe venni az esztétikai érték eldöntéséhez, a néző jelentésszociációi is befolyásolják a név szépségéről alkotott véleményt. *Kömény Móka* neve már előre jelzi, hogy vidám, fiatal legény; *Gondos Eszter* nevének monoton egyhangúsága pedig a mindennapokba belefásult leányt állítja elénk. A névhangulat reális forrása, hogy bizonyos nevek és névtípusok meghatározott társadalmi környezetben (pl. földrajzi tájegység, népcsoport, vallásfelekezet) gyakoribbak, mint másutt, ezek ez ún. miliőnevek. A keresztnemek közül a székelységre jellemző, sokak által „székely neveknek” titulált őszösvetségi nevek „alapnevek” a színjátékokban: *Ádám, Gábor, János, Mihály, Magdolna, Eszter* szinte kortól és névdivattól függetlenül éltek és élnek a székelység körében. Néhány ritka kivételtől eltekintve Tamási közismert keresztnemeket ad szereplőinek; Tündöklő *Jeromos, Aba, Vizi Jób* szerepéhez viszont ezek a nevek kellenek. Változatos hangulati értékük van a beceneveknek. A becézés tulajdonképpen emocionális jelenség, noha egy-egy becézett névalak nemegyszer elveszíti érzelmi töltését, és pusztán a személynév beszélt nyelvi helyettesítőjeként szerepel. Önálló, „igazi falusi” nevekké lettek a *Lina*, (Tündöklő *Jeromos*), *Kispál Jula* (Ősvigasztalás), *Erzse* néni (Eljegyzés), *Klárís* (Boldog nyárfalevél), a színjátékokban azonban csak kis számban vannak jelen.

A kitalált személyeknek fiktív nevet ad a szerző, ezt nevezzük névfikciónak, névköltésnek (J. SOLTÉSZ 1979:158); Tamási színjátékaiból ebbe a csoportba sorolható nevek a következők:

- a) tulajdonnévi funkcióval felruházott önkényes hangsor: *Bagi, Zelma* (Hullámzó vőlegény), *Tiri Dorót, Terge* (Hegyi patak), *Paskál, Vikota* (Boldog nyárfalevél);
- b) tulajdonnevesített közszó: *Csutora* (Néppártiak), *Fecske, Homály* (Csalóka szivárvány), *Bogyó, Czimer* (Hullámzó vőlegény), *Bárány, Jávör* (Kossuth nevében), *Torzsa, Barka* (Boldog nyárfalevél).

Az alábbi grafikon a különböző névtípusok megoszlását szemlélteti:

Amint a grafikonról is leolvasható, Tamási szinte ugyanolyan gyakorisággal használ kételemű neveket (család- és keresztnév), mint egyszerű keresztneveket, és ugyanígy a becenevek és a kitalált nevek aránya is megközelíti egymást. A főszereplők mindig a teljes nevükön szerepelnek, és ahogy a színjátékban betöltött fontossági sorrend csökken, úgy válnak meg nevüktől a szereplők. Az Ösvigasztalásban egyetlen csupasz keresztnév sem fordul elő, minden szereplő a teljes nevét viseli, tovább növelve a darab drámai hangulatát; a Vitéz lélek című „komoly játékban” csak a főszereplő, Balla Péter viseli család- és keresztnévét egyaránt, a többi tíz szereplőnek csak keresztneve van, így Balla Péter még inkább kiemelkedik a tömegből. Előfordul azonban, hogy a történet kedvéért a szereplőknek teljes név kell, mint pl. a Bor és víz című „szüreti játékban”, ahol a *Bor* és a *Víz* családok tagjait csak így lehet megkülönböztetni. A családnév egyben beszélő név is, hűen jellemzi viselőjét: a *Gondos* lányok közül igaz, hogy csak Magdolna vigyáz a rendre, *Bakk* Lukácsot a szerelem fűti, *Préda* Máté pedig legszívesebben eltűntetné a világból *Kömény* Mókát.

Tamási Áron színjátékaiban a székely világot, az örömet és bánatot egyaránt ismerő emberek életének néhány „részletét” ismerhetjük meg. A szereplők nevei szinte kivétel nélkül a valós életből valók, a ritka kivételek is inkább a falusi gúnynevekre emlékeztetnek, mintsem kitalált személyekre. Ez utóbbi csoportba a névfikcióval alkotott nevek viselői tartoznak, de ezek a szereplők a színdarab második vonalában vannak jelen. Név és eszmei tartalom elválaszthatatlan egységet alkot nemcsak a színjátékokban, hanem Tamási prózájában is; *Ábel* és *Mózes* nemcsak a Bibliával, de a Székelyfölddel is összeforrt.

Irodalom

FÉJA GÉZA: Tamási Áron. Szépirodalmi, Bp. 1970.

- FERCSIK ERZSÉBET–RAÁTZ JUDIT: *Hogy hívnak?* Korona, Bp. 1997.
- KÁLMÁN 1996. — KÁLMÁN BÉLA: *A nevek világa.* Csokonai, Debrecen.
- KIRÁLY LAJOS: *Névtani ismeretek.* In: A. JÁSZÓ ANNA (szerk.): *A magyar nyelv könyve.* Trezor kiadó, Bp. 1991.
- KOVALOVSKY MIKLÓS: *Az író és a nevek.* In: *NytudÉrt.* 70. Akadémiai, Bp. 1970.
- KOVALOVSKY 1934. — KOVALOVSKY MIKLÓS: *Az irodalmi névadás.* MNyT, Bp.
- LADÓ JÁNOS: *Magyar utónévkönyv.* Akadémiai, Bp. 1971.
- TAMÁS 1997. — TAMÁS MENYHÉRT (szerk.): *Zeng a magosság.* In *memoriam Tamási Áron.* Nap, Bp.
- TAXNER-TÓTH 1973. — TAXNER-TÓTH ERNŐ: *Tamási Áron.* Gondolat, Bp.
- J. SOLTÉSZ 1979. — J. SOLTÉSZ KATALIN: *A tulajdonnév funkciója és jelentése.* Akadémiai, Bp.
- Z. SZALAI–ABLONCZY 1987–1988. — Z. SZALAI SÁNDOR–ABLONCZY LÁSZLÓ: *Tamási Áron színjátékai. I-II.* Szépirodalmi, Bp.
- Z. SZALAI 1991. — Z. SZALAI SÁNDOR: „Hit a harcban, remény a bajban.” Szépirodalmi, Bp.

SZOPOS ANDRÁS

„Aki az igazi nevünkön nevez végre ...”

Krúdy Gyula írói névadása a *Szindbád megtérése* című kötetben

1. Krúdy névadásának irodalmáról

PERKÁTAI LÁSZLÓ (1938: 86–7) az első Krúdy-monográfiában megállapítja az íróról, hogy annak „legnagyobb alkotása a stílusa”. Ha ez a sarkított vélemény meg is kérdőjelezhető, az semmiképp sem vonható kétségbe, hogy Krúdy művészetében kitüntetett szerepe van a stílusnak (l. pl. KEMÉNY, 1991: 78). Ezt én is axiómának tekintem, és ennek alapján tartom meglepőnek az érdeklődésnek azt a csekély voltát, ami eddig Krúdy írói névadására vonatkozóan megmutatkozott. Pedig a stílus igen fontos összetevője a tulajdonnév, ezt például J. SOLTÉSZ KATALIN (1979: 129–172) fejtette ki alaposan.

HAJDÚ MIHÁLY (1992) alapvető bibliográfiája szerint csak két – igaz kitűnő – Krúdy névadásával foglalkozó dolgozat jelent meg hosszú évtizedek alatt: a KOVALOVSKY MIKLÓSÉ (1956) és a J. SOLTÉSZ KATALINÉ (1989). A *Szindbád ifjúsága* kötet személyneveiről jómagam adtam közre egy kisebb közleményt a Névtani Értesítő 21. kötetében, ennek a munkának a folytatása az alábbi dolgozat.

Céлом az, hogy a *Szindbád megtérése* teljes névanyagát feldolgozva főként stilisztikai érvényű megállapításokhoz jussak, és ezekkel árnyaltabbá, pontosabbá tegyem az író nyelvéről eddig mondottakat. Módszerem gyökeresen különböző a